

XALQARO JURNALISTIK MATERIALLARNING YORITILISHIDA FACTCHEKING

Yusupova Nargiza Raxmonbek qizi

Annotatsiya: Maqolada raqamli davrda faktlarni tekshirishda jurnalistlarning malakasini oshirish zarurligi asoslanadi. Xalqaro jurnalistikada kasbiy mahorat tizimini shakllantirishga qaratilgan va ommaviy axborot vositalarida ma'lumotni tanqidiy tahlil qilish, faktik tekshirish va tekshirish qobiliyatlari borasida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Jurnalistika, factcheking, raqamli asr, ommaviy axborot vositalari

FACTCHEKING IN THE COVERAGE OF INTERNATIONAL JOURNALISTIC MATERIALS

Yusupova Nargiza

Annotation: the article is based on the need to improve the skills of journalists when checking facts in the digital age. It is aimed at the formation of a system of professional competence in international journalism and is spoken of in the media regarding the ability to critically analyze, factual verification and verification of information.

Keywords: journalism, factcheking, digital age, media

Jurnalist uchun fakt tekshiruvi muhim va axloqiy jarayon bo'lib, u ma'lumot yoki yangilikning nashr etilishidan va ommaga uzatilishidan oldin uning to'g'riligini tekshirishni o'z mas'uliyatiga oladi. Jurnalistlar uchun fakt tekshiruvi ularning ma'lumotlari adolatli, muvozanatli va aniq bo'lishini ta'minlaydi, shu bilan birga auditoriyani xabardor qiladi. Jurnalist sifatida agar siz intervyu paytida ishtirok etmagan bo'lsangiz, kimnidir iqtibos qilganda, har doim rasmiy va tasdiqlangan kanallardan keladigan ma'lumotlarga e'tibor berishingiz lozim bo'ladi.

Jurnalist kasbining asoslaridan biri bu materialda keltirilgan faktlarni qat'iy va puxta tekshirishdir. Ko'pgina nashrlarda maxsus bo'lim yoki boshqa jurnalistlar tomonidan nashr etilishidan oldin har qanday materialni tekshirish amaliyoti mavjud. Faktlarni tekshirishning mavjud usullari va axloqi (faktlarni tekshirish) o'tgan asrda shakllangan, ular asosida jurnalistik materiallar sifatining professional standartlari ishlab chiqilgan.

Jumladan, Rutgers aloqa va axborot maktabi tadqiqotchilari jurnalistika sifatining quyidagi standartlarini aniqlaydilar: ommaviy axborot vositalari jamiyatda keng qamrovli va tegishli ma'lumotlarni taqdim etishi, ma'lumotlar ob'ektiv bo'lishi kerak (aniq, halol,

faktlar fikrlardan farq qilishi kerak), shuningdek xolis (barcha tomonlar va talqinlar teng va xolis taqdim etilishi kerak).

Britaniya teleradioeshittirish korporatsiyasi (BBC) esa quyidagi axloqiy me'yorlarni belgilaydi: so'z erkinligi, mustaqillik, jamoat manfaatlari, xolislik va ishonchlilik, tahririyat etikasi, aholining zaif guruhlarini himoya qilish, maxfiylikni himoya qilish.

Ma'lumotlar jurnalistikasi so'nggi o'n yillikda jurnalistikaning alohida yo'nalishi sifatida ajralib turadi: u ma'lumotlar bilan ishlash, ularni topish, qayta ishlash, tahlil qilish, vizual shaklda taqdim etishga asoslangan. Bunday holda, ma'lumotlar ma'lum voqealarni ochib berish vositasi, keltirilgan faktlarning isboti va jurnalistik tergov manbai bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro faktcheking tarmog'i (IFCN — International FactChecking Network)⁶ instituti ommaviy axborot vositalarida ma'lumotlarni tekshirish uchun o'zining prinsiplar kodeksini⁷ ishlab chiqqan bo'lib, u beshta prinsipni o'z ichiga oladi, ularning har biri besh yoki oltita talab bilan tavsiflanadi:

- bir xil faktlarni tekshirish standartlari, ularni taqdim etgan manbaadan qat'iy nazar, barcha faktlarni tekshirish uchun qo'llaniladi;
- xulosalar fikrlarni qo'llab-quvvatlash uchun emas, balki olingan dalillar asosida tuziladi;
- namuna olish, qidirish, faktlarni qayta ishlash va faktlarni aniqlashda qo'llaniladigan metodologiyaning shaffofligi.

Zamonaviy media sohasi doimiy davom etayotgan raqamli inqilob ta'sirida tubdan o'zgarishni boshdan kechirmoqda. Bu professional muhitda jurnalistikaning kelajagi, shuningdek, sanoat oldida turgan tahdidlarga javob bera oladigan ta'lim tizimi haqida ko'plab muhokama va munozaralarni keltirib chiqaradi. Shunga ko'ra, XXI asrda tez o'zgaruvchan medialandshaft jurnalistika bo'yicha universitet ta'lim dasturlarini raqamli davrga moslashtirish muammolarini qo'ymoqda. Jurnalistika ta'limini tashkil etishga bo'lgan yondashuvlar ham o'zgarishi kerak. Darhaqiqat, "axborot uzatishning yangi kanallarini rivojlantirish, kontentning raqamlashuvi, jurnalistlarning ish texnologiyalarida yuz berayotgan o'zgarishlar, jurnalist mehnatining universal xarakterda ekanligi jurnalistlar haqidagi tasavvurlarni chuqurlashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda"⁸.

Bugungi dunyodagi axborot ifloslanishiga qarshi va muqobil kuch sifatida sifatli jurnalistika ko'rilmogda. Chunki aynan u jamiyatga tekshirilgan ma'lumotni taqdim etish qobiliyati bilan ajralib turadi. Sifatli jurnalistika jamiyatda tasdiqlangan axborotni

⁶ Poynter. The International Fact-Checking Network // Poynter: сайт. URL: <https://www.poynter.org/ifcn/> (дата обращения: 09.06.2020)

⁷ IFCN Code of Principles: сайт. URL: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/> (дата обращения: 09.06.2020).

⁸ Шестеркина Л.П., Бевз А.А. Новые границы профессиональной журналистики, или Чему учить студентов-журналистов // Медиаскоп. 2018. Вып. 1. Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/2422>

yetkazish imkoniyatiga ega bo'lgani uchun alohida ahamiyatga ega. Bundan tashqari, jurnalistlar va ommaviy axborot vositalarining o'zi jamoatchilik muloqotida, axborot tartibsizliklariga qarshi kurashishda ishtirok etishi va dezinformatsiyaning yangi shakllari va holatlarini faol aniqlashga ko'maklashishi kerak. Biroq, amaliyotda jurnalistlar ko'pincha tanqidiy bo'lmagan ma'lumotlarni tarqatish natijasida tekshirilmagan, noto'g'ri ma'lumotlarning yo'lboshchisi va qurboniga aylanadi. Bunga Yevropa jurnalistika markazi (EJC) direktori Vilfrid Ruetten (Wilfried Ruetten) e'tibor qaratadi: "G'iybat va yolg'on kontent aylanib yurgan bugungi raqamli muhitda jurnalistlar haqiqiy materiallarni feyklardan ajrata olishlari kerak"⁹.

Jamiyatda post-haqiqat deb ataladigan davrda, umuman, sayyoraviy tahdidning katastrofik ko'lami va xususiyatiga ega bo'lgan noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishi alohida tashvish tug'diradi. So'nggi bir necha yil ichida noto'g'ri ma'lumotlar, soxta yangiliklar (fake news) muammosi mutaxassislar, siyosatchilar va umuman jamoatchilik orasida eng ko'p muhokama qilinadigan mavzulardan biriga aylandi.

Psychological Science jurnalida 2017-yilgi tadqiqot natijalariga asoslanib, tuzatishlar orqali noto'g'ri ma'lumotni kamaytirishning eng samarali usullari sifatida quyidagilar keltirilgan:

- noto'g'ri ma'lumotlar foydasiga yoki dalillarning batafsil tavsiflarini cheklash;
- noto'g'ri ma'lumotni yolg'on deb belgilashdan ko'ra, uning noto'g'ri ekanligi sabablarini ko'rib chiqish;
- o'quvchilarga voqealar haqidagi bilimlarini yangilash va nima uchun ularda birinchi navbatda noto'g'ri tushuncha paydo bo'lganini tushunishga imkon beradigan yangi va ishonchli ma'lumotlarni taqdim etish;
- videodan foydalanish, chunki videolar diqqatni oshirish va chalkashlikni kamaytirishda matndan ko'ra samaraliroq ko'rinadi, videolarni matndan ko'ra noto'g'ri tushunishni tuzatishda samaraliroq qiladi.

Ethan Porter va Thomas J.Wood tomonidan olib borilgan yirik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki¹⁰:

- Ishonchli manbalar eng samarali hisoblanadi, ayniqsa o'zlarining noto'g'ri tushunchalariga qarshi faktlarni hayratda qoldiradiganlar.
- Kontekstni qo'shish orqali muammoni qayta ko'rib chiqish, uni noto'g'ri yoki isbotlanmagan deb belgilashdan ko'ra samaraliroq bo'lishi mumkin.
- O'quvchilarning o'ziga xosligi yoki dunyoqarashiga qarshi chiqish samaradorlikni pasaytiradi.

⁹ Найти свое место. Союз журналистов Санкт-Петербурга и Ленинградской области. Режим доступа: <https://spbsj.ru/isledovaniya/naiti-svoie-miestu>.

¹⁰ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Faktcheking>

- Soxta g'oyalar keng tarqalmasdan oldin darhol faktlarni tekshirish samaraliroq bo'ladi.

Faktchekingda kimlar ishtirok etishi mumkin? Har qanday o'quvchi, jurnalist, bloger, mutaxassis tahririyatga o'zlarining taklif va mulohazalarini yuborishlari mumkin. Jamoa har doim muloqotga, hamkorlikka va o'zini rivojlantirishga tayyor ekanini bildiradi.

Biroq, O'zbekistonda o'quvchilar soni Markaziy Osiyo mintaqasidagi boshqa qo'shni davlatlardan ancha ko'p ekanligini inobatga olsak, faktchekingga ixtisoslashgan tahririyatlar sonini bir necha bor ko'paytirish zarur. Shuningdek, bu yo'nalishdagi xalqaro hamkorlik aloqalarini yanada rivojlantirish, yangi qo'shma loyihlarni ishlab chiqish va joriy etish zarur.

Xulosa o'rnida shuni aytilish mumkinki, O'zbekistonda so'z erkinligi va faktcheking masalasida mahalliy jurnalistlar dunyo tajribasini o'rganishda davom etishlari kerak. Chunki bu masala yaqin yillarda yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Poynter. The International Fact-Checking Network // Poynter: сайт. URL: <https://www.poynter.org/ifcn/> (дата обращения: 09.06.2020)
2. IFCN Code of Principles: сайт. URL: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/> (дата обращения: 09.06.2020).
3. Шестеркина Л.П., Бевз А.А. Новые границы профессиональной журналистики, или Чему учить студентов-журналистов // Медиаскоп. 2018. Вып. 1. Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/2422>
4. Найти свое место. Союз журналистов Санкт-Петербурга и Ленинградской области. Режим доступа: <https://spbsj.ru/isledovaniya/naiti-svoie-miesto>.
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Faktcheking>